

Zbigniew Nowacki

Zakład Karny w Pińczowie

System dozoru elektronicznego w ocenie osadzonych w zakładach karnych

Abstrakt: Przedmiotem badań są formułowane przez skazanych oceny systemu dozoru elektronicznego (SDE). Za narzędzie posłużył autorski Kwestionariusz Ankiety do Badania Oceny Systemu Dozoru Elektronicznego, który zawierał także skalę kłamstwa. Kontrolowano również nastrój badanych. Aby zweryfikować sformułowane hipotezy przyjęto metodę sondażu diagnostycznego oraz metody analizy statystyczno-porównawczej. Analiza czynnikowa wykazała, że postrzeganie systemu dozoru elektronicznego nie sprowadza się do jednolitego stanowiska – przekonania o SDE to niespójny konstrukt, w którym dają się wyróżnić trzy czynniki, tj.: Oceny Negatywne, Oceny Pozytywne oraz Stygmatyzacja. Okazało się, że niegrypsujący więźniowie mają istotnie wyższe natężenie Ocen Negatywnych SDE niż skazani grypsujący. W zakresie Ocen Pozytywnych oraz odczuwanej Stygmatyzacji nie stwierdzono istotnych różnic między niegrypsującymi a grypsującymi.

Słowa kluczowe: system dozoru elektronicznego, stygmatyzacja, ocena systemu dozoru elektronicznego.

Wprowadzenie

Poszukiwanie odpowiedzi, dlaczego systemy penitencjarne nie spełniają pokładanych wobec nich oczekiwań, stanowiąc przy tym poniżające doświadczenie dla osób pozbawionych wolności, zaprzętała myśli wielu badaczy (Eysenck, Eysenck 1998, s. 59). Ponad wszelką wątpliwość ustalono, że środowisko więzienne generuje wiele sytuacji niekorzystnych dla człowieka (Ciosek, Kmiecik 1987, s. 141;

Szaszkiewicz 1997, s. 11). Niekwestionowanym źródłem naukowych danych dotyczących istotnych aspektów funkcjonowania człowieka w więzieniu był rozpoczęty 14 sierpnia 1971 przez Philipa Zimbardo eksperyment więzienny (Zimbardo 1973, s. 243–256). Eksperymentalna symulacja więzienia doprowadziła Zimbardo do odkrycia bodajże najważniejszej przyczyny niedomagania więzienia, a mianowicie nieprawidłowej struktury władzy. W psychologii społecznej władza jest niezwykle ważną, choć trzeba także dodać, zaniedbywaną zmienną (Eysenck, Eysenck 1998, s. 68). Zdaniem Hansa i Michaela Eysenck, personel więzień nie dostrzega i nie nagradza skazanych za poprawne zachowanie, jednocześnie zauważa negatywne zachowanie i za nie karze (Eysenck, Eysenck 1998, s. 68). Rozważając społeczne funkcjonowanie człowieka (zwłaszcza w izolacji więziennej) trudno pominąć ustalenia teorii zachowania (Malewski 1975, s. 372–385). Należy oczekiwać, że ignorowanie mechanizmu uczenia się instrumentalnego oraz mechanizmu klasycznego warunkowania nie pozostanie bez konsekwencji dla skuteczności oddziaływań, ponadto może prowadzić do wyuczonej bezradności skazanych. Hans i Michael Eysenck, upatrując przyczyn słabości systemów penitencjarnych, wskazują trzy ważne obszary poszukiwań: związane z osobami pozbawionymi wolności, personelem więziennym oraz strukturą organizacyjną i warunkami fizycznymi więzienia. Na każdej płaszczyźnie mogą pojawić się zjawiska niekorzystnie wpływające na efektywność oddziaływań penitencjarnych (Eysenck, Eysenck 1998, s. 59). Badacze podkreślają jednak, że skuteczna resocjalizacja jest możliwa. Aby tak się stało, terapia powinna koniecznie uwzględniać osobowość i kategorie przestępców, wiek oraz ich płeć (Eysenck, Eysenck 1998, s. 262).

Idea systemu dozoru elektronicznego

System dozoru elektronicznego (dalej: SDE) stwarza inne, zgoła odmienne warunki odbywania kary pozbawienia wolności. W przypadku odbywania kary w SDE nie występują problemy związane z personelem więziennym oraz strukturą organizacyjną i warunkami fizycznymi więzienia. Zanika negatywny wpływ społeczny ze strony zdemoralizowanych skazanych. Pojawiają się jednak inne ważne kwestie, jak choćby społeczny odbiór nowego systemu odbywania kary pozbawienia wolności oraz koszty psychologiczne ponoszone przez osoby bliskie skazanemu, natomiast z punktu widzenia skazanego – odczuwana stygmatyzacja oraz wyzwania związane z samokontrolą. Ponieważ zagadnienie czasu jest dla skazanych niezmiernie ważne (Lewandowski 1975, s. 7 i n.), w pracy sformułowano problemy badawcze odnoszące się do zmiennych czasowych (problem drugi oraz trzeci). Odniesienie się do występującego w literaturze przedmiotu samopodziału skazanych (uwzględnienie różnych grup więźniów) generowało postawienie problemu szóstego. Zaś rozpatrywanie wybranych aspektów położenia osoby skazanego, spowodowało sformułowanie problemów pierwszego, czwartego oraz piątego. Okre-

ślenie problemów badawczych zostanie poprzedzone podstawowymi informacjami dotyczącymi systemu dozoru elektronicznego.

Koncepcję zastosowania elektronicznego monitoringu do kontroli zachowania osób, którymi zainteresowany jest wymiar sprawiedliwości, wprowadził do literatury amerykański psycholog Ralph Schwitzgebel (1967). Choć zarys teoretyczny wykorzystania elektroniki do kontrolowania zachowania osób był gotowy w 1964 roku, eksperyment z jego praktycznym zastosowaniem rozpoczął dopiero w roku 1983 w stanie Nowy Meksyk. Lata osiemdziesiąte w Stanach Zjednoczonych to czas realizacji pierwszych programów elektronicznego monitoringu. W 1987 roku w tego rodzaju programach uczestniczyło prawie 1000 skazanych w 21 stanach (Sielicki 2005, s. 15). Początkowo opierano się na zwykłych liniach telefonicznych. Z czasem zaczęto wykorzystywać telefonię komórkową GSM. W 1997 roku na Florydzie zastosowano technologię aktywnego GPS, co znacząco zintensyfikowało kontrolę zachowania skazanego, stwarzając m.in. możliwość zaprogramowania obszarów, w których obecność skazanego była niepożądana.

W Europie pierwsze eksperymenty przeprowadzono w 1989 roku w Wielkiej Brytanii, jednak w praktyce elektroniczne monitorowanie przestępców rozpoczęto tam w 1999 roku. W Szwecji nową koncepcją zainteresowano się już w 1994 roku, by na stałe do katalogu środków karnych wprowadzić w roku 1999. Od tego też roku elektroniczna kontrola zachowania została wprowadzona w Holandii, w 2000 roku we Francji, zaś do włoskiego systemu prawnego elektroniczny monitoring wprowadziła ustawa z dnia 19 stycznia 2001 roku (Sielicki 2005, s. 16). Jest to zatem nowa problematyka na gruncie europejskim.

Ustawodawcy poszczególnych państw w sposób zróżnicowany odnoszą się do kwestii prawnych rozwiązań elektronicznego monitoringu. Podstawowe rozstrzygnięcie dotyczy funkcji jaką ma on spełniać. Dostrzega się sposobność wykorzystania monitoringu w procesie karnym, wtedy spełniałby funkcję zapobiegawczą (lub ją uzupełniał). Można stosować elektroniczny monitoring do kontrolowania zachowania skazanych w trakcie wykonywania krótkotrwałej kary pozbawienia wolności (zastosowanie penitencjarne).

Prezentowane w pracy wyniki badań oraz wyprowadzone na ich podstawie wnioski dotyczą funkcjonowania systemu dozoru elektronicznego w polskiej rzeczywistości penitencjarnej – jednego z systemów odbywania krótkotrwałej kary pozbawienia wolności. Odnoszą się zatem do ocen generowanych zastosowaniami regulowanymi ustawą z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. Zgodnie z intencją ustawodawcy sąd penitencjarny może udzielić skazanemu zezwolenia na odbywanie kary pozbawienia wolności w SDE w sytuacji łącznego spełnienia określonych warunków:

- wymiar orzeczonej wobec skazanego kary pozbawienia wolności nie przekracza roku oraz nie zachodzą warunki określone w art. 64 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 Kodeks karny;

- odbywanie kary w tym systemie zapewnia realizację celów kary;
- skazany dysponuje określonym miejscem stałego pobytu;
- osoby pełnoletnie, które zamieszkują ze skazanym, wyraziły pisemną zgodę na nałożenie na niego przez sąd penitencjarny obowiązku pozostawania we wskazanym miejscu w wyznaczonym czasie (tj. obowiązku określonego w art. 8 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 7 września 2007 roku); przedmiotowa zgoda dotyczy także wykonywania przez upoważniony podmiot dozoru-
jący czynności kontrolnych określonych w art. 8 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 7 września 2007 roku;
- nie występują przeszkody w zakresie możliwości techniczno-organizacyjnych związanych z wykonywaniem dozoru przez podmiot prowadzący centralę monitorowania oraz upoważniony podmiot dozoru-
jący i warunkami mieszkaniowymi skazanego (art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 7 września 2007 r.).

Istota odbywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego polega przede wszystkim na kontrolowaniu zachowania skazanego za pośrednictwem aparatury elektronicznej. Owa kontrola może sprowadzać się do monitorowania postępowania skazanego, a w szczególności: przebywania w ustalonym czasie w miejscu wyznaczonym przez sąd penitencjarny, powstrzymywania się od przebywania we wskazanych przez sąd miejscach, nie zbliżania się do określonych osób. System dozoru elektronicznego, chociażby z racji nowatorstwa na gruncie polskiej rzeczywistości penitencjarnej, generuje oceny. Praca stanowi próbę rozpoznania tych ocen.

Metodologia badań własnych

Głównym celem badania było rozpoznanie jak badani oceniają system dozoru elektronicznego. Cel badawczy zadecydował o postawieniu następujących problemów badawczych:

- Czy istnieje związek między wiekiem skazanych a oceną systemu dozoru elektronicznego?
- Czy istnieje związek między czasem pobytu w warunkach izolacji więziennej a oceną systemu dozoru elektronicznego?
- Czy istnieje związek między czasem pozostałym do końca kary pozbawienia wolności a oceną systemu dozoru elektronicznego?
- Czy różnią się oceną systemu dozoru elektronicznego skazani i osoby niedoświadczające izolacji więziennej?
- Czy różnią się oceną systemu dozoru elektronicznego skazani spełniający i niespełniający formalnych warunków odbywania kary w systemie dozoru elektronicznego?
- Czy różnią się oceną systemu dozoru elektronicznego uczestniczący i nieuczestniczący w podkulturze gryperskiej?

Badano następujące zmienne niezależne: wiek, czas izolacji więziennej, czas pozostały do zakończenia kary pozbawienia wolności, niedoświadczanie izolacji więziennej, spełnianie formalnych warunków odbywania kary w SDE, przynależność do podkultury grypserskiej. Mierzonymi zmiennymi zależnymi były: oceny pozytywne systemu dozoru elektronicznego, oceny negatywne systemu dozoru elektronicznego oraz poczucie stygmatyzacji.

Sformułowano następujące hipotezy badawcze:

H1. Wiek skazanych nie różnicuje ocen SDE.

H2. Czas izolacji więziennej nie różnicuje ocen SDE.

H3. Czas pozostały do zakończenia kary pozbawienia wolności różnicuje ocenę SDE.

H4. Skazani i osoby niedoświadczające izolacji więziennej różnią się oceną SDE.

H5. Skazani spełniający i niespełniający formalnych warunków odbywania kary w SDE różnią się oceną tego systemu.

H6. Skazani uczestniczący i nieuczestniczący w podkulturze grypserskiej różnią się oceną SDE.

W badaniu uczestniczyło 260 skazanych oraz 70 osób, które nigdy nie doświadczyły izolacji więziennej ($N = 330$). Odrzucono materiał badawczy zawarty w 15 kwestionariuszach (ze względu na wysoki wynik w skali KŁ). Do analizy statystycznej wykorzystano wyniki badania 213 skazanych dorosłych mężczyzn nieuczestniczących w podkulturze grypserskiej oraz 34 uczestniczących w tej podkulturze. Sześćdziesiąt cztery procent badanych to skazani przebywający pierwszy raz w więzieniu, pozostali przebywali w izolacji kolejny raz (36%). Średnia wieku osadzonych pierwszy raz w zakładzie karnym to 33 lata, zaś średnia wieku przebywających kolejny raz wynosiła 37 lat. Średnia czasu pobytu w izolacji skazanych pierwszy raz to 14 miesięcy, natomiast przebywających w niej po raz kolejny nieznacznie przekraczała 11 miesięcy. Średnia czasu pozostającego do końca kary skazanych pierwszy raz to 19 miesięcy, natomiast przebywających po raz kolejny nieznacznie przekraczała 17 miesięcy.

W Zakładzie Karnym w Pińczowie (jednostka typu zamkniętego) skazanych badano od końca grudnia 2013 do końca lipca 2014 roku. Badanie w Zakładzie Karnym w Trzebini (jednostka typu półotwartego) przeprowadzono w dniach 27–30 maja 2014 roku. Od 21 stycznia do 9 czerwca 2014 r. badano osoby niedoświadczające izolacji więziennej ($N = 70$), które pochodziły przede wszystkim ze środowiska miejskiego Pińczowa i okolic. Do analizy statystycznej wykorzystano materiał badawczy zawarty w ankietach 13 kobiet oraz 55 mężczyzn. W grupie mężczyzn znajdowało się 34 emerytowanych funkcjonariuszy Służby Więziennej (przede wszystkim z Zakładu Karnego w Pińczowie oraz kilku byłych funkcjonariuszy AŚ w Radomiu i AŚ w Kielcach). Wykształcenie osób badanych przedstawiało się w sposób następujący: średnie – 33 osoby, wyższe 35 badanych. Średnia wieku uczestników badania nieznacznie przekraczała 48 lat.

W celu udzielenia odpowiedzi na postawione problemy badawcze i zweryfikowania sformułowanych hipotez przyjęto metodę sondażu diagnostycznego oraz metody analizy statystyczno-porównawczej. Odpowiednio do przyjętej metody zastosowano technikę ankiety oraz technikę wywiadu. Za narzędzie badawcze posłużył autorski Kwestionariusz Ankiety do Badania Oceny Systemu Dozoru Elektronicznego, który składa się z 18 stwierdzeń (negatywnych i pozytywnych) wiążących się z obiektem oceny. Osoby badane zajmują stanowisko wobec stwierdzeń zaznaczając odpowiednią cyfrę na 5-stopniowej skali Likerta. Kontrolowano nastrój osób i skazanych na jedenastostopniowej skali Likerta (Jak się Pani/Pan dzisiaj czuje?). Kwestionariusz ankiety zawiera także pulę pięciu pozycji upodobnionych do pytań skal weryfikacyjnych z inwentarzy osobowości, głównie skali „Kłamstwa” (KŁ) z MPI Eysenck’a (Chojnowski 1968, s. 51–95; Drwal 1981, s. 144–145).

Aby uzyskać próbę reprezentatywną dla populacji skazanych, zastosowano losowy dobór więźniów. Udział w badaniu był dobrowolny. Po uzyskaniu zgody skazanego na badanie, udzielono mu instruktażu odnośnie do ustosunkowania się do stwierdzeń zawartych w ankiecie. Podkreślono potrzebę zastanowienia się przed udzieleniem odpowiedzi. Poinformowano osadzonych, że mogą na każdym etapie zrezygnować z uczestnictwa w badaniu. Ponieważ nie było powodu maskowania rzeczywistego celu badań, nie ukrywano motywu działalności badawczej. W przypadku Zakładu Karnego w Pińczowie badanie prowadzono w świetlicach oddziałów mieszkalnych. Natomiast w Zakładzie Karnym w Trzebini badanie zrealizowano w sali widzeń. Starano się zadbać o odpowiednią jakość kontaktu badacz–badany. Badanie zwieńczała krótka rozmowa ze skazanym, której celem było m.in. pozyskanie niezbędnych danych do analizy statystycznej.

Wyniki badań

Dla 18 pytań kwestionariusza badawczego¹ dotyczących ocen SDE, stosując analizę czynnikową metodą głównych składowych, określono eksploracyjnie konstrukt wymiarowy. Zgodnie z zaleceniem Field’a (2013), z użyciem macierzy przeciwobrazów, określono wartości KMO dla poszczególnych pytań, precyzując, czy są one na tyle spójne z pozostałymi pytaniami narzędzia, by można je pozostawić w analizie. Z uwagi na niezadowalające właściwości pomiarowe KMO, wykluczono kolejno pytania: *P8. Skazany powinien troszczyć się o nadajnik i zainstalowany w domu sprzęt monitorujący* (KMO = 0,649) oraz *P22. Będąc objętym Systemem Dozoru Elektronicznego trzeba mieć pozytywną postawę do urzędzeń kontrolujących – nadajnika* (KMO = 0,566). Pozostałe wartości indywidualne KMO przekroczyły zadowalającą miarę > 0,7, dlatego zostały pozostawione w analizie jako spójne.

.....

¹ P4, P5, P7, P8, P9, P10, P12, P13, P14, P17, P18, P19, P21, P22, P23, P24, P26, P29.

Miara adekwatności doboru dla całej próby (wszystkich pytań) wynosiła w pełni akceptowalne $KMO = 0,791$, co oznacza umiarkowaną, ale zadowalającą, adekwatność pobierania próbek do analizy. Test sferyczności Barletta [$\chi^2 (120) = 1152,32$; $p < 0,001$] wykazał, że korelacje między poszczególnymi wymiarami były wystarczająco duże, by przeprowadzić ekstrakcję czynników (Bedyńska, Brzezicka 2007).

Zarówno wykres osypiska, jak i kryterium Kaisera wskazały rozwiązanie trójczynnikowe, wyjaśniające razem 47,53% wariancji. Oznacza to, że biorąc pod uwagę podejście eksploracyjne dla tworzonego narzędzia do pomiaru ocen SDE badani traktowali udzielane odpowiedzi jako odpowiedzi dla trzech wyraźnie rozdzielnych wymiarów, opisujących poniekąd trzy osobne zjawiska. Do ekstrakcji czynników użyto metody Varimax (Field 2013).

Pierwszy wyekstrahowany wymiar (czynnik), nazwany Oceny Negatywne, zawiera pytania o treści świadczące o niechęci wobec tego systemu, czy też określaniu tego systemu w kategoriach problemów z nim związanych, np.: *Wypełnianie warunków dozoru elektronicznego wymaga od skazanego zbyt dużego podporządkowania się*. Czynnik ten wyjaśnia 22,88% wariancji. Czynnik drugi, nazwany Oceny Pozytywne, złożony z pytań o konotacji pozytywnej, opisuje aprobujący stosunek do SDE, a konkretniej wyraża wprost chęć uczestnictwa w programie, np.: *System dozoru elektronicznego może być szansą dla skazanych*. Czynnik ten wyjaśnia 14,63% wariancji.

Tabela 1. Wyniki analizy czynnikowej danych uzyskanych za pomocą Kwestionariusza Ankiety do Badania Oceny Systemu Dozoru Elektronicznego ($N = 315$)

Nr	Pytania	Oceny Negatywne	Oceny Pozytywne	Stygmatyzacja
P9	Wypełnianie warunków dozoru elektronicznego wymaga od skazanego zbyt dużego podporządkowania się	0,84	0,04	0,07
P19	Wypełnianie warunków dozoru elektronicznego wiąże się ze zbyt dużymi ograniczeniami swobody zachowania skazanych	0,76	0,16	0,18
P4	Odbywanie kary pozbawienia wolności w SDE jest obwarowane zbyt wieloma wymaganiami dla skazanych	0,71	0,11	0,15
P17	Obecność w mieszkaniu stacjonarnego urządzenia monitorującego nadmiernie przypomina skazanemu, że odbywa karę	0,63	-0,04	0,06
P10	Obecność pracownika Upoważnionego Podmiotu Dozorującego w pobliżu miejsca odbywania kary (domu) to nadmierna kontrola zachowania skazanego	0,54	-0,05	0,45

c.d. tabeli 1

Nr	Pytania	Oceny Negatywne	Oceny Pozytywne	Stygmatyzacja
P18	Czy zgadza się Pan ze stwierdzeniem, że odbywanie kary w SDE to dla skazanych dobre rozwiązanie	0,09	0,79	0,02
P13	Odbywanie kary w systemie dozoru elektronicznego może ratować relacje skazanych z bliskimi osobami	0,02	0,65	0,13
P29	System dozoru elektronicznego powinien zostać na stałe wprowadzony do polskiego systemu penitencjarnego	-0,05	0,65	0,06
P5	System dozoru elektronicznego może być szansą dla skazanych	0,05	0,63	0,00
P21	Odbywanie kary w systemie dozoru elektronicznego ma więcej zalet niż wad	0,30	0,55	0,08
P24	Czy zgadza się Pan ze stwierdzeniem: System dozoru elektronicznego to dla skazanych sposób uniknięcia uwięzienia	0,04	0,45	-0,15
P12	Skazany powinien być uprzejmy wobec pracowników kontrolujących odbywanie kary w systemie dozoru elektronicznego	-0,18	0,41	0,29
P14	Przyjmowanie wizyt pracowników Centrali Monitorowania może być dla skazanych kłopotliwe	0,08	0,07	0,80
P23	Odbieranie wszystkich połączeń telefonicznych od pracowników Centrali Monitorowania może być dla skazanych kłopotliwe	0,14	0,10	0,77
P7	Kontrole dokonywane przez pracownika Upoważnionego Podmiotu Dozorującego w godzinach 22.00–6.00 mogą stanowić dla skazanego problem	0,17	-0,06	0,61
P26	Obecność nadajnika na przegubie dłoni może być odbierana jako przejaw naznaczenia	0,11	0,05	0,59
	Wartość własna czynnika	3,66	2,34	1,61
	% wyjaśnionej wariancji	22,88	14,63	10,06
	% skumulowany	22,88	37,52	47,57
	Alfa-Cronbacha	0,773	0,687	0,695

Metoda wyodrębniania czynników – Głównych składowych. Metoda rotacji – Varimax z normalizacją Kaisera.

Ostatni czynnik został nazwany Stygmatyzacja, gdyż znalazły się w nim stwierdzenia opisujące poczucie skazanego, iż jest stygmatyzowany przez fakt odbywania kary w SDE, np.: *Obecność nadajnika na przegubie dłoni może być odbierana jako przejaw naznaczenia*. Wyjaśnia on 10,06% wariancji.

W celu określenia poziomu rzetelności (rzetelności rozumianej jako cecha oznaczająca dokładność pomiaru) kwestionariusza obliczono statystyki Alfa-Cronbacha². Rzetelność skali Oceny Negatywne złożonej z 5 pozycji: P9, P19, P4, P17, P10 wynosi $\alpha = 0,773$, czyli skala cechuje się umiarkowaną (akceptowalną) rzetelnością. Dodatkowo można zauważyć, że usunięcie którejkolwiek pozycji nie zwiększyłoby wartości α dla całej skali. Rzetelność skali Oceny Pozytywne złożonej z 8 pozycji: P2, P18, P13, P29, P5, P21, P24, P12 wynosi $\alpha = 0,657$, czyli skala cechuje się małą rzetelnością. Dodatkowo można zauważyć, że po usunięciu pozycji P2 wartość statystyki α zwiększyłaby się do 0,691, a po usunięciu pozycji P24 wartość statystyki α podniosłaby się do 0,663 (można zatem nieznacznie zwiększyć rzetelność skali). Rzetelność skali Stygmatyzacja złożonej z 4 pozycji: P14, P23, P7, P26 wynosi $\alpha = 0,695$, czyli skala cechuje się umiarkowaną rzetelnością, a usunięcie którejkolwiek pozycji nie zwiększyłoby wartości α dla całej skali.

Warto zauważyć, że Oceny Pozytywne wobec SDE i Oceny Negatywne tego systemu nie są przeciwnymi krańcami tej samej skali, ale dwoma zupełnie osobnymi wymiarami. Czym innym jest dla osadzonego chęć wzięcia udziału w programie bądź poczucie tego, że taki program jest dla niego szansą, a czym innym jest postrzeganie zagrożeń psychologicznych z nim związanych. Okazało się, że wymiary te u osób badanych nie są ze sobą powiązane.

Obliczone charakterystyki opisowe dla zmiennej Oceny Negatywne ($M = 2,91$; $SD = 0,87$) wykazały, iż jej wartości mieściły się w zakresie od 1,00 do 5,00, czyli jej rozstęp wynosił $R = 4,00$. Zmienna charakteryzowała się słabym zróżnicowaniem ($V = 0,30$; $Mdn = 2,80$). Aby sprawdzić normalność rozkładu wyników zastosowano test Kołmogorowa-Smirnowa, który sprawdza się dla dużych grup. Statystyka oraz istotność dla tego testu wykazały, że rozkład danych nie był zgodny z rozkładem normalnym [$K-S(315) = 0,09$; $p < 0,001$].

Oceny Pozytywne ($M = 4,43$; $SD = 0,44$) jako wynik mieściły się w zakresie od 2,14 do 5,00 ($R = 2,86$; $V = 0,10$; $Mdn = 4,43$). Rozkład zmiennej nie był zgodny z rozkładem normalnym [$K-S(315) = 0,13$; $p < 0,001$]. Statystyka skośności ($Sk = -1,19$) wskazała wyraźną lewoskośność, czyli przewagę wartości niższych od średniej, natomiast statystyka kurtozy ($KU = 2,92$) wskazała wyraźną platykurtyczność, czyli dużą koncentrację wyników wokół średniej.

Natomiast dla zmiennej Stygmatyzacja ($M = 2,84$; $SD = 0,82$) wartości mieściły się w zakresie od 1,00 do 5,00 ($R = 4,00$). Zmienna charakteryzowała się słabym zróżnicowaniem ($V = 0,29$; $Mdn = 2,75$). Rozkład zmiennej nie był zgodny z rozkładem normalnym [$K-S(315) = 0,11$; $p < 0,001$].

W celu weryfikacji związku między uzyskanymi czynnikami przeprowadzono analizę korelacji. Zastosowano nieparametryczny test korelacji ρ Spearmana oparty na rangach, którego właściwości pozwalają na dobre oszacowanie współ-

.....

² Ponieważ wszystkie skale dla pytań kwestionariusza badawczego były takie, wynik wymiarowy był średnią dla wyników poszczególnych pytań.

czynników korelacji w przypadku zaburzonych rozkładów zmiennych. Współczynniki wskazują, że wraz ze wzrostem Ocen Negatywnych rośnie umiarkowanie wymiar Stygmatyzacji ($r_s = 0,359$; $p < 0,001$) słabo maleje zaś wymiar Ocen Pozytywnych ($r_s = -0,156$; $p = 0,006$). Wraz ze wzrostem Ocen Pozytywnych słabo maleje wymiar Ocen Negatywnych ($r_s = -0,122$; $p = 0,031$).

Jeśli skazani dostrzegają negatywne strony systemu dozoru elektronicznego, naturalnie odczuwają większą stygmatyzację osób w sytuacji odbywania kary w tym systemie oraz spada ich chęć do odbycia kary w SDE (choć w stopniu słabym). Naturalnie – postrzeganie Stygmatyzacji sprzyja niższej chęci do odbywania kary w SDE.

Tabela 2. Współczynniki korelacji rangowej ρ Spearmana pomiędzy uzyskanymi czynnikami

Zmienne	Oceny Negatywne	Oceny Pozytywne	Stygmatyzacja
Oceny Negatywne			
Oceny Pozytywne	-0,156**		
Stygmatyzacja	0,359**	-0,122*	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

W celu weryfikacji hipotezy o związku nastroju badanych z postrzeganiem SDE przeprowadzono analizę korelacji. Nastrój był badany z użyciem 11-stopniowej skali Likerta (*Jak się Pan/Pani dzisiaj czuje?*). Zastosowano nieparametryczny test korelacji τ -b Kendalla, którego właściwości sprawdzają się dobrze dla danych porządkowych i skal o małych zakresach. Żadna z korelacji nie była istotna statystycznie, a więc można wnioskować, że nastrój badanych (samopoczucie) nie wpływał na wyniki badania.

Tabela 3. Współczynniki korelacji τ -b Kendalla pomiędzy ocenami SDE a wymiarem samoopisowym nastroju badanych

Zmienne	Jak Pan czuje się dzisiaj?
Oceny Negatywne	-0,049
Oceny Pozytywne	0,015
Stygmatyzacja	0,053

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Kwestionariusz zawierał także skalę kłamstwa (KŁ). W celu sprawdzenia związku między liczbą punktów uzyskanych na skali kłamstwa a wymiarami kwestionariusza przeprowadzono analizę korelacji z użyciem nieparametrycznego testu korelacji τ -b Kendalla. Żadna z korelacji nie była istotna statystycznie, a zatem można wnioskować o braku zależności między analizowanymi zmiennymi.

Tabela 4. Współczynniki korelacji *tau-b* Kendalla pomiędzy uzyskanymi czynnikami a skalą kłamstwa osób badanych

Zmienne	Skala kłamstwa
Oceny Negatywne	0,046
Oceny Pozytywne	-0,022
Stygmatyzacja	-0,063

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Odnotowano, że wiek badanych oraz czas obecnego pobytu w zakładzie karnym nie ma związku z wynikami badania. Natomiast im dłuższy jest czas do końca kary, tym wyższe są u badanych wyniki Ocen Pozytywnych systemu dozoru elektronicznego ($r_s = 0,136$; $p = 0,033$), a mniejsze są natężenia Ocen Negatywnych ($r_s = -0,298$; $p < 0,001$) i Stygmatyzacji ($r_s = -0,156$; $p = 0,014$).

Odnotowano także, że im więcej razy osoba badana przebywała w zakładzie, tym wyższy jest jej wynik wymiarowy Ocen Pozytywnych ($b = 0,122$; $p = 0,019$), a niższe poczucie Stygmatyzacji ($b = -0,112$; $p = 0,030$). Natomiast nie ujawniono związku między liczbą pobytów w zakładzie a natężeniem Ocen Negatywnych. Ukazane zależności nie są szczególnie silne, ale wydają się być istotne.

Tabela 5. Współczynniki rangowej *rho* Spearmana pomiędzy ocenami SDE a wymiarami czasowymi

Zmienne	Wiek	Czas do końca kary	Czas pobytu w zakładzie karnym
Oceny Negatywne	-0,02	-0,298**	-0,067
Oceny Pozytywne	0,026	0,136*	-0,059
Stygmatyzacja	-0,012	-0,156*	0,037

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Tabela 6. Współczynniki korelacji *tau-b* Kendalla dla ocen SDE oraz liczby pobytów w zakładzie karnym

Zmienne	Liczba pobytów w zakładzie
Oceny Negatywne	-0,067
Oceny Pozytywne	0,122*
Stygmatyzacja	-0,112*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Aby ocenić czy między skazanymi a osobami z grupy porównawczej występują różnice w postrzeganiu systemu dozoru elektronicznego wykonano analizę międzygrupową, gdzie zmienną niezależną był podział badanych na skazanych i osoby niedoświadczające izolacji więziennej a zmiennymi zależnymi były wymiary uzyskane drogą analizy czynnikowej.

Analiza różnic dla czynnika Oceny Negatywne nieparametrycznym testem rangowym U Manna-Withneya wykazała, że różnice są istotne statystycznie $U = 3810,00$; $p < 0,001$. Skazani mieli bardziej negatywną ocenę określającą ich zagrożenia wobec SDE ($N = 247$; $Mdn = 3,00$) niż grupa porównawcza ($N = 68$; $Mdn = 2,10$).

Skazani ($N = 247$; $Mdn = 3,00$) mieli też istotnie ($U = 6723,50$; $p = 0,011$) wyższe niż grupa porównawcza poczucie Stygmatyzacji ($N = 68$; $Mdn = 2,50$).

Nie było zaś różnic między skazanymi a grupą porównawczą w kwestii Ocen Pozytywnych SDE ($U = 8312,50$; $p = 0,897$).

Tabela 7. Różnice w ocenach SDE pomiędzy skazanymi a grupą porównawczą

Zmienne	Skazani ($N = 247$)		Grupa porównawcza ($N = 68$)		U	p
	Mdn	Mrang	Mdn	Mrang		
Oceny Negatywne	3,00	176,57	2,10	90,53	3810,00	0,000**
Oceny Pozytywne	4,43	158,35	4,57	156,74	8312,50	0,897
Stygmatyzacja	3,00	164,78	2,50	133,38	6723,50	0,011*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Aby ocenić czy między skazanymi spełniającymi formalne warunki odbywania kary w SDE a skazanymi niespełniającymi tych warunków istnieją różnice w postrzeganiu systemu dozoru elektronicznego wykonano kolejną analizę międzygrupową.

Okazało się, że skazani spełniający formalne warunki odbywania kary w SDE ($N = 102$; $Mdn = 3,30$) mają istotnie wyższą ($U = 5416,50$; $p < 0,001$) Ocenę Negatywną SDE niż skazani niespełniający formalnych warunków odbywania kary w SDE ($N = 145$; $Mdn = 3,00$). Spełniający formalne warunki ($N = 102$; $Mdn = 3,00$) odczuwają też istotnie wyższą ($U = 6104,00$; $p = 0,019$) Stygmatyzację niż niespełniający formalnych warunków odbywania kary w SDE ($N = 145$; $Mdn = 2,75$). Ponadto spełniający formalne warunki ($N = 102$; $Mdn = 4,43$) mają istotnie ($U = 6289,50$; $p = 0,044$) niższą Ocenę Pozytywną niż niespełniający tych warunków ($N = 145$; $Mdn = 4,57$).

Tabela 8. Oceny SDE a spełnienie warunków do odbywania kary w SDE

Zmienne	Spełnia warunki SDE (N = 102)		Nie spełnia warunków SDE (N = 145)		U	p
	Mdn	Mrang	Mdn	Mrang		
Oceny Negatywne	3,30	143,40	3,00	110,36	5416,50	0,000**
Oceny Pozytywne	4,43	113,16	4,57	131,62	6289,50	0,044*
Stygmatyzacja	3,00	136,66	2,75	115,10	6104,00	0,019*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Warto odnotować, że skazani, którzy deklarowali, iż mają wiedzę na temat systemu dozoru elektronicznego, istotnie lepiej postrzegają ten system niż skazani, którzy tej wiedzy nie mają. Oceny Negatywne (poczucie zagrożenia) u obu grup są takie same ($U = 2097,50$; $p = 0,261$), podobnie jak poczucie Stygmatyzacji ($U = 2287,00$; $p = 0,599$), ale skazani, którzy dysponują wiedzą o SDE ($N = 223$; $Mdn = 4,57$) wykazują istotnie ($U = 1778,00$; $p = 0,032$) wyższą Ocenę Pozytywną niż skazani, którzy tej wiedzy nie posiadają ($N = 22$; $Mdn = 4,14$).

Tabela 9. Ocena SDE a wiedza badanych o SDE

Zmienne	Posiada wiedzę (N = 223)		Nie posiada wiedzy (N = 22)		U	p
	Mdn	Mrang	Mdn	Mrang		
Oceny Negatywne	3,00	121,41	3,20	139,16	2097,50	0,261
Oceny Pozytywne	4,57	126,03	4,14	92,32	1778,00	0,032*
Stygmatyzacja	3,00	122,26	3,00	130,55	2287,00	0,599

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Uwzględnienie samopodziału społeczności więziennej na skazanych grypsujących i niegrypsujących pozwala zauważyć, że pomiędzy tymi podgrupami nie ma różnic w Ocenach Pozytywnych SDE ($U = 3297,00$; $p = 0,399$), ani odczuwanej Stygmatyzacji ($U = 3521,00$; $p = 0,795$). Natomiast odnotowano różnicę w Ocenach Negatywnych SDE ($U = 2281,00$; $p = 0,001$). Niegrypsujący więźniowie ($N = 213$; $Mdn = 3,20$) mają istotnie wyższe natężenie Ocen Negatywnych niż skazani uczestniczący w podkulturze gryperskiej ($N = 34$; $Mdn = 2,70$), co jest zaskakujące.

Tabela 10. Oceny SDE a uczestniczenie badanych w strukturach drugiego życia zakładu karnego

Zmienne	Niegrypsujący (N = 213)		Grypsujący (N = 34)		U	P
	Mdn	Mrang	Mdn	Mrang		
Oceny Negatywne	3,20	130,29	2,70	84,59	2281,00	0,001**
Oceny Pozytywne	4,43	122,48	4,57	133,53	3297,00	0,399
Stygmatyzacja	3,00	123,53	3,00	126,94	3521,00	0,795

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Dyskusja

Wyrażając swój optymizm w kwestii możliwości resocjalizacji przestępców, H. i M. Eysenck mocno akcentują potrzebę przeprowadzenia wielu badań w tym zakresie (Eysenck, Eysenck 1998, s. 262). Niniejsze opracowanie stanowi relację z badania ocen zupełnie nowej propozycji oddziaływań na osobę skazanego – monitoringu elektronicznego. Aby wzbudzić chęć współdziałania oraz zaangażowanie, system oddziaływań powinien zostać zaakceptowany przez osobę, wobec której ma być zastosowany. Systemy penitencjarne powinny też spełniać oczekiwania społeczeństwa, które ma prawo je formułować, choćby w kwestii jego skuteczności. W takim ujęciu, rozpoznanie ocen elektronicznego monitoringu – zwłaszcza że jest to nowatorskie rozwiązanie – może mieć charakter nie tylko poznawczy. Analiza wyników badań wykazała, że postrzeganie systemu dozoru elektronicznego nie sprowadza się do jednolitego stanowiska. Ocena SDE to niespójny konstrukt, w którym można wyróżnić trzy czynniki: Oceny Negatywne, Oceny Pozytywne oraz Stygmatyzację. Wychodząc z założenia, że odbywanie kary pozbawienia wolności w SDE pozwoli uniknąć poniżającego doświadczania uwięzienia osób, które niekoniecznie muszą odbywać karę pozbawienia wolności w zakładach karnych, do SDE powinni być kierowani zwłaszcza skazani nieuczestniczący w podkulturze grypserskiej. Do takiego stanowiska może skłaniać negatywna postawa grypsujących wobec oddziaływań penitencjarnych (Nowacki 2010, s. 46–48, 51–53; Szaszkiewicz 1997, s.45–51). Analiza danych zdaje się skłaniać do refleksji nad zawężeniem tej podgrupy do skazanych z odległym terminem końca kary (w granicach ustalonych przez ustawodawcę). Wysokie natężenie Ocen Negatywnych wobec elektronicznego monitoringu niegrypsujących wydaje się wskazywać na potrzebę przedstawiania im procedury odbywania kary w sposób ukierunkowany na zmniejszenie tendencji do negatywnego postrzegania pewnych aspektów systemu dozoru elektronicznego. Z przedstawionych w pracy danych mogłoby wynikać, że właściwym adresatem SDE są skazani uczestniczący w podkulturze grypserskiej

– wykazują przecież mniej negatywnych ocen tego systemu. Wniosek ten jest jednak błędny. Przeprowadzenie badań z większą liczbą uczestników, w szczególności grypsujących, pozwoliłoby lepiej wyjaśnić ujawnione zależności. Ponieważ skazani i osoby niedoświadczające izolacji więziennej z zupełnie innej perspektywy postrzegają elektroniczny monitoring, zaznaczyła się różnica w ocenianiu tego systemu. Nie dziwi więc istotnie wyższe poczucie Stygmatyzacji skazanych oraz ich istotnie wyższa Ocena Negatywna SDE. Porównywane grupy nie różniły się jednak pod względem Ocen Pozytywnych tego systemu. Brak różnic między tymi grupami w zakresie Ocen Pozytywnych może pozytywnie zaświadczać o tej propozycji systemowej.

Abstract: The Electronic Supervision System in the Opinion of Convicts in Prison

The subject of study and analysis is formulating an evaluation of Electronic Supervision System by convicts. As a tool author's Questionnaire of Electronic Supervision System Evaluation was used which contained scale of lie. Frame of mind was also controlled. To verify hypothesis formulation methods diagnostic sounding and statistical and comparative analysis were used. Factor analysis demonstrated that perception of Electronic Supervision System doesn't bring a unitary opinion-opinions of ESS are incoherent in which we can single out three factors : Negative evaluations, Positive evaluations and Stigmatization. It turned out that "non flashing" prisoners have much more negative evaluation results of ESS than "flashing" prisoners. There weren't any significant differences in terms of positive evaluations and perceptible Stigmatization between 'flashing' and 'non flashing' groups.

Key words: Electronic Supervision System, stigmatization, evaluation of Electronic Supervision System.

Bibliografia

- [1] Bedyńska S., Brzezicka A., 2007, *Statystyczny drogowskaz*, Wydawnictwo SWPS AKADEMIA, Warszawa.
- [2] Bedyńska S., Książek M., 2012, *Praktyczny przewodnik wykorzystania modeli regresji oraz równań strukturalnych*, Akademickie Sedno, Warszawa.
- [3] Choynowski M., 1968, *Opracowanie polskiej adaptacji „Inwentarza osobowości” H.J. Eysencka (Maudsley Personality Inventory)*, „Biuletyn Psychometryczny”, nr 2.
- [4] Ciosek M., Kmieć K., 1987, *Psychologia kliniczna, wprowadzenie do psychologii sądowno penitencjarnej*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk.
- [5] Drwał R.Ł., 1981, *Osobowość wychowanków zakładów poprawczych*, Ossolineum, Wrocław.
- [6] Eysenck H., Eysenck M., 1998, *Podpatrywanie umysłu. Dlaczego ludzie zachowują się tak, jak się zachowują*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- [7] Field A., 2013, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, SAGE, London.
- [8] Lewandowski M., 1975, *Pęknięcie ziemi*, Czytelnik, Warszawa.
- [9] Malewski A., 1975, *O nowy kształt nauk społecznych. Pisma zebrane*, PWN, Warszawa.

- [10] Nowacki Z., 2010, *Wywieranie wpływu społecznego w warunkach izolacji więziennej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [11] Schweitzgebel R., 1967, *Electronic Innovation in the Behavioral Sciences: A Call To-responsibility*, „American Psychologist”, nr 22.
- [12] Sielicki D., 2005, *Elektroniczne monitorowanie przestępców – nowoczesna alternatywa pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 47–48.
- [13] Szaszkiwicz M., 1997, *Tajemnice grypsarki*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków.
- [14] Zimbardo P.G., 1973, *On the Ethics of Intervention in Human Psychological Research: with Special Reference to the Stanford Prison Experiment*, „Cognition”, nr 2.

Wykaz aktów prawnych

- [15] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 lutego 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków technicznych urządzeń wchodzących w skład środków technicznych w systemie dozoru elektronicznego, a także sposobu organizowania tych urządzeń w system oraz sposobu przekazywania danych wewnątrz tego systemu (Dz.U. 2009 Nr 45, poz. 369).
- [16] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557, z późn. zm.).
- [17] Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego, tekst pierwotny: Dz.U. 2007 Nr 191, poz. 1366; t.j.: Dz.U. 2008 Nr 172, poz. 1069; t.j.: Dz.U. 2010 Nr 142, poz. 960.